

AYNA YAPI: 8 1/2 ve Tango Dansı

Prof. Dr. Seçil BÜKER*

ÖZET

8 1/2 ve Tango Dansı'nı "ayna yapı" açısından irdeleyen yazı, filmler arasındaki ayrımı ortaya çıkartmayı amaçlıyor. 8 1/2 izlediğimiz filmin çekimi üzerine, Tango Dansı ise izlediğimiz filmin yaratım süreci üzerine. Yönetmenin aracını ve kendini sorguladığı bu filmleri, film dilinin üst dili olarak nitelendirebiliriz. Üst dili yaratan kadın yönetmen, yönetmen olarak kendisini filmine bir aracı (oyuncu) kullanmadan yansıtıyor. Kendi filminde oyuncu olarak yer alıyor. Sally Potter sıradan bir oyuncu değil kuşkusuz. Filmde çekeceği filmi tasarlayan bir yönetmeni oynuyor. Bu durum filmin ayna yapısını, 8 1/2'dan değişik bir biçimde yorumlamamıza yol açıyor.

Yönetmen konu olarak film çekim sürecini aldığında filmlere bir bakıma ayna tutuyor. Bu ayna yönetmenin kendi filminin çekimine tutulduğunda hem sinema hem yaratım sürecindeki yönetmen aynaya yansıyor. Film bir dil ise bu filmler de film dilinin üst dili. Yönetmenin anlatım aracına ve kendine döndüğü bu filmlerde "self reflexion" kavramının gündeme geldiğini söyleyebiliriz. "Reflexion" düşünmek eylemi anlamına gelir. Sözcük *Kendine dönme* anlamına gelen Latince *reflexio* kökünden türemiştir, bir anlamı da *yansıma*'dır (Büker, 1985:109). Yönetmen kendini sorgularken aracına da dönüyor kuşkusuz. Metz (1974:228) bu filmleri içinde bir tablo barındıran tablolara ya da içinde roman barındıran romanlara benzetir. Onun kullandığı "*construction en abyme*" terimini, anlam yitimini göze alarak "ayna yapı" olarak Türkçeye aktarıyoruz. Böylece terimi İngilizceye "ayna yapı" olarak çeviren Michael Taylor'ı izliyoruz. Okuyucunun kalkanın tam ortasına yerleştirilmiş, kalkanın tüm özelliklerini taşıyan, ama içinde barındığı kalkandan çok küçük olan kalkanı anımsamasında yarar var. Çünkü *abyme* büyük bir kalkanın küçük örneği anlamına gelir. Ayna yapı bir bakıma içinde kendi küçük benzerini taşıyan film, açıkçası film üzerine film.

Metz, 8 1/2'u (1963) film çekimini anlatan öbür filmlerden ayırır, filmin izlediğimiz *filmin çekimi üzerine* olduğunu vurgular. 8 1/2'un yalnızca yönetmen üzerine değil, izlediğimiz filme kendini yansıtan yönetmen üzerine olduğunu söyler. Film ayna yapının ilginç bir örneği olarak nitelendirilmeyi hak ediyor. 8 1/2

* Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi

başladığında Guido (Marcello Mastroianni) kapana sıkışmış gibidir, tünelde sıkışmış trafiğin içindeki otomobilinde oldukça huzursuzdur. Yönetmen Fellini, yaratım sürecindeki yönetmeni (kendisini) Guido aracılığıyla filme yansıtır. Otomobilin camı yok olur, Guido yüzer gibi otomobilden çıkar, tünelden çıkar, parlak bir güneşe doğru uçar. Deniz kıyısındaki bir adam onu kementle ayağından yakalar, kıyıda bir atlı gelir, ipi tutana onu yere indirmesini söyler, atlı adam senaryo yazarı Daumier'dir. Metz'e göre (1974:229) Guido, Fellini'nin ikizi, seçim yapmakta zorlanıyor, filmine her şeyi koymaya kalkıyor, tıpkı Fellini gibi. Fellini kendisi de dahil olmak üzere filmine bir çok şey koyuyor. Guido'nun eşlikçisi de var, Daumier onu izliyor, gerekirse ayaklarının yere basmasını sağlıyor, Guido'nun uçmasını engelliyor. Guido Fellini'nin başka benisi ise, Daumier de onun üst-benidir (Büker, 1985:115). **8 1/2** yalnızca film ve yönetmen üzerine değil, kendisini filme yansıtan yönetmen üzerine, bu açıdan Metz'in de vurguladığı gibi yansıma tek değil, **çift** (vurgulama benim, 1974:330). Yalnız Fellini'nin filminde kalkanın üzerinde Guido, Sally Potter'ın filminde ise Sally Potter var.

Tango Dersi (1997) yaratma sürecindeki yönetmenin kendi görüntüsü ile başlar. Önce beyaz başattır. Masa başında esini bulamayan yönetmen, aradığı esini bir tango gösterisinde bulur. Ünlü tango yıldızı Pablo Veron'u görür, genç erkekten etkilenir. Gösteri sonrası Potter, Veron'a "Siz film oyuncusuna benziyorsunuz" der. Böylece onu film yıldızı olmaya özendirir. Veron da ona işinin sinema olup olmadığını sorar. Potter "Evet" der. Bu kez Potter tango dersi verip vermediğini genç erkeğe sorar. Yanıt: "Evet"dir. Potter tango dersleri almaya başlar. Bu arada yazmakta olduğu senaryodan kimi bölümleri izleriz. Potter yazdıklarını çok da sevmez. Veron ise durmaksızın Potter'a senaryoyu bitirip bitirmediğini sorar. Ona kendini beğendirmek için önünde dans eder, kendini seyirlik nesne olarak kadın yönetmene sunar. O bir filmde oynamak için boyun eğmeye hazırdır. Tıpkı gerçek yaşamdaki kadın yıldız adayları gibi. Hollywood yapımcıları ile konuşan Potter senaryoyu yazmaktan vazgeçer. "Belki tango üzerine bir film yapabilirim" dediğinde Veron yönetmenine, çevredeki nesnelere (peçete, çöp tenekesi, tencere, vb.) kullanarak bir step gösterisi sunar. Tıpkı **Singin'in the Rain**'de, "Good Morning" şarkısını söyleyen Kathy, Donne ve Cosmos gibi. Böylece yönetmen müziklere gönderme yapar. "Müziklerde dans ve nesnel dünyanın dönüşmesi çok doğal bir biçimde gerçekleşir. Oyuncular el altındaki nesnelere kullanırlar" (Büker, 1989:57). Duvardaki *ayna*'nın önünde dansını sürdüren Veron, dansı keser, Potter'a Paris'de bir gösteride birlikte dans etmeyi önerir. Böylece ona tango yıldızı olma şansı verir. **Tango Dersi** film çekimi üzerine değil, *izlediğimiz filmin yaratım süreci üzerine*. Ayna yapıyı kullanma açısından iki yönetmeni karşılaştırdığımızda neler bulacağız, görelim.

Potter'ın senaryo yazarı yoktur, o bağımlı değildir, kendi öyküsünü kendisi oluşturur. Bundan dolayı da senaryoda yer almak isteyen Veron, Potter'a umutla

bakar. Kement kadın yönetmenin elindedir. Ayrıca kadın yönetmen filmine bir başka oyuncu aracılığıyla yansımaz. O ayna yapıyı yeğlediği filmde kendisi oynar. Oynamakla kalmaz, dans etmeyi öğrenir, öğrendiği dansa denge çok önemlidir. Öğreneceği çok şey vardır, Potter yılmaz, durmaksızın ders alır, çalışır, hem oynar, hem yönetir, hem de dans eder. Genç tango yıldızı da onun filminde oynamak için can atar.

O Guido gibi esin perisini beklemez, büyücü Maurice'e de gereksinimi yoktur. O esini kendi yaşamında bulur. "Guido ona büyülü esini getirecek olan esin perisini bekler, tıpkı Cocteau'nun şairi gibi, **Le sang d'un poete**'de kahraman masanın üzerinde bomboş duran kağıtlarla başbaşadır, çıkmazdadır, kapıları açmayı dener, ama kapılar kilitlidir, bir aynanın önünden geçer, kendi görüntüsünden büyülenir, aynayı delip geçer ve kendine döner. Guido onu aynadan geçirecek büyücüyü arar, aradığı büyücü Maurice'dir. Maurice'in büyülü sözleri ise *Asa Nisa Masa*'dır. Bu sözcüklerdeki "s"lerle onları izleyen ünlüler atıldığında *anima* sözcüğü ortaya çıkar" (Büker, 1985:111). Yönetmenin kendisini yansıttığı Guido'nun önünde iki seçenek var: bunalımı benimsemek ya da cepheyi delip geçmek. "8 1/2'da kahraman cepheyi delip geçer ama bu onun bir eylemiyle değil, bir mucize ile gerçekleşir" (Büker, 1985:115).

Potter ise eylem içindedir, karar veren konumundadır, tango öğretmenine ilk öpücüğü de, yürüyen merdivenlerde önüne onu öpsün diye uzandığında o kondurur. Potter etkin özne konumundadır. Paris'deki gösteride yönetimi ele geçirir. Gösteri bittikten sonra Veron ona şunları söyler: Sadece beni izle, hiçbir şey yapma, yoksa özgürlüğümü yok ediyorsun". Sally Potter film yönetmenidir ve güçlüdür. Bakmayı ve görmeyi bilir. Veron'a "Gözlerini kullanmayı bilmiyorsun, bakmayı bilmiyorsun" der. Veron "Sen de dans etmeyi bilmiyorsun" der. Bunları söylerken onun tangoyu öğrendiğini unuttur. Potter tangoyu öğrenir, Paris'de sahnede dans eder. Filmde Veron'nun oyuncu olabileceğine tanık olduk, ama bakmayı öğrendiğine tanık olmadık. Öyleyse Veron yönetmen olamaz, Sally Potter'ın oyuncusu olur.

Sally Potter maskesini atabilen bir kadın. Feminist film eleştirisinin öncülerinden Joan Riviere maskesi "Alttan alta var olan erkekliği örtmek için kadınsı olma varsayımını geliştirme" olarak tanımlıyor (Aktaran Doane, 1982:235). Alttan alta var olan erkeklik özne konumunda olmaya duyulan istek. Kadın Baba'nın yasasından hak ettiği cezayı almamak için maske takıyor. Özne konumuna özenmediğini göstermek için maske takıyor. Maskeyi attığında özne konumunda olabileceğini gösteriyor. Sally Potter, Pablo Veron'la sahnede gerçekleştirdiği büyük gösteride gösterinin yıldızı olamıyor (gösteriden sonra izleyiciler Veron'la ilgileniyor), ama tangoda yönetimi ele geçirebileceğini kanıtıyor. Kadının tuzağı maskesi. Veron özgürlüğünü yitirdiği için yakırmak

Potter kadının maskesini attığında özgürlüğüne kavuştuğunu kanıtıyor. Tango gösterisinde Veron'a kendisini bırakmadığını unutarak "Ben seni tangoda izledim, sen de beni film çekilirken izle" diyor ve "Yağmurda Tango"nun yaratıcısı oluyor: Veron artık filmde oynayacağı için mutludur. Potter ile Veron yağmurda otomobilden inerler, izleyiciye bir tango gösterisi daha sunarlar. Onları hiç kimse engellemez. Oysa yağmurda dans ederken Gene Kelly engellenmişti. "İnsan sahnede, sokakta, parkta şarkı söyleyebilir. Ama polis siyah yağmurluğu, siyah şapkası ile Donne'nın karşısına çıkar (Gene Kelly). Su birikintilerinin içinde, yağmur altında dans etmek çılgınlıktır. Donne uzaklaşmak zorunda kalır, engellenen kişisel özgürlüktür" (Büker, 1989:58).

Engelleri aşmayı bilen kadın yönetmen, Veron'u yönetmekle kalmaz, filmine iki tango ustası daha katar, onlarla birlikte filmi için mekân arar. Onlara dans etmelerini söyler, koltuğunda oturur, onları seyrederek. Filmin sonunda iki tango ustası dans ederken Pablo Veron aynaya bakar. Sally Potter, Veron'un yanına gelir, İkisi de aynanın önündedir. Veron: "Bana mı bakıyorsun, baktığında ne görüyorsun?" diye sorar. Potter: "Seni perdede görüyorum" der. Veron kızar: "Öyleyse sen benimle birlikte değilsin, sen kamera olmuştun, yalnızca işini düşünüyorsun" diyerek yakınır. Çekeceği filmin öyküsünü kuran Potter mutludur. Filmin içindeki filmin deneme filmlerini çekmeden filmi bitirebilir, çünkü yaratım süreci bitmiştir. Pablo Veron ile Sally Potter nehir boyunca, sokakta, dans ederken film biter. Dansı kimin yönettiği belli değildir.

8 1/2'da Guido Maurice'in Asa Nisi Masa tekerlemesi ile çocukluğuna döner. Guido'nun yaşamına girmiş tüm insanlar bir yapı iskeletinin merdivenlerinden inerler, Guido eline megafonu alır ve onlardan el ele tutuşup dans etmelerini ister. Guido'nun yaşamına giren tüm insanlar bir daire oluştururlar, bu daireye Guido da katılır ve toplu dansı yönetir. Yönetir, ama o da dairenin içindedir artık. Fellini'nin dokuzuncu filmi biter. William Carlos Williams'ın dediği gibi:

Dans var yalnızca
Sen de katıl.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Büker, S. (1985). "Yönetmen Kendini Sorguluyor: 8 1/2". **Sinema Dili Üzerine Yazılar**. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

----- (1989). "Müzikal Kendisine Bakıyor: Singin' in the Rain". **Film ve Gerçek**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Bilimsel Yayınlar Dizisi.

Doane, M. A. (1982). "Film and the Masquerade: Theorizing the Female Spectator". **The Sexual Subject: A Screen Reader in Sexuality**. London: Routledge.

Metz, C. (1974). **Film Language: A Semiotics of Cinema**. Çev: M. Taylor. New York: Oxford University Press.